

GAZIEL, L'AMISTAT COM A COMUNITAT ESPIRITUAL

CONRAD VILANOU I TORRANO

Universitat de Barcelona

No hi ha dubte que el fet que Gaziel (1887-1964) fos un «desarrelat», segons va formular Enric Jardí, posa en relleu una vida d'itinerància que va començar amb els viatges formatius a Madrid i a París i que va continuar durant els seus anys de corresponsal de *La Vanguardia* i, més tard, per les circumstàncies polítiques i històriques que el van obligar a viure lluny de Catalunya.¹ És obvi, doncs, que va conèixer molta gent, per bé que li va costar establir amistats sòlides, tot i que sovint considera amics personatges de la seva generació com Carles Soldevila i Josep Maria de Sagarra, la fi del qual acompanyat religiosament el va afectar. No debades, ell mateix es tenia per un solitari, fins al punt que ha estat considerat un misantrop per Jordi Amat.² Al seu torn, Manuel Llanas assegura que quan es va veure obligat a refer la vida als cinquanta-tres anys, quan va fixar la residència a Madrid, era una persona amargada i solitària, tot i que durant els darrers anys de la seva vida, entre 1958 i 1964,

1. Enric JARDÍ, *Tres diguem-ne desarrelats*. Barcelona: Selecta, 1966.

2. GAZIEL, *La Barcelona de ayer. Estampas y crónicas (1919-1933)*. Edició i epíleg de Jordi Amat. Barcelona: La Vanguardia-Ajuntament de Barcelona, 2014, p. 175.

va tornar a escriure en català, la qual cosa li va permetre recuperar «un públic fidel i addicte i, així, va participar en el nostre món literari amb l'entusiasme del neòfit».³

En realitat, aquest sentir-se solitari devia afectar una bona part d'aquella generació que, després de l'ensulsiada de la Guerra Civil i de les dificultats per reeixir en el franquisme que va bandejar la nostra llengua, va generar un sentiment d'aïllament en tots aquells que lluitaven per mantenir viva la cultura catalana. Si no és així, es fa difícil entendre les raons per les quals l'editor Josep Cruzet també es va considerar un solitari en carta dirigida a Gaziell de l'11 d'agost de 1960: «També jo em considero un solitari –a pesar de les apariències–, com ho és en Pla i la majoria dels esperits més dilectes que he conegut».⁴ Pocs mesos després, el juny de 1961, Gaziell va reiterar en la nota preliminar a la segona edició de *Castella endins* la seva condició d'escriptor solitari, alhora que reconeixia que sempre ho havia estat, per bé que se sentia recompensat per «l'adhesió espontània i silenciosa dels lectors fidels, amics desconeguts que no menten».⁵

A banda d'aquesta tendència a la solitud, Maurici Serrahima té Gaziell com un mestre, alhora que en fa un retrat personal ben viu que correspon a l'època en què treballava a *La Vanguardia*: «No gaire alt, rossenc, amb una cara més aviat acriaturada i el cap tirat una mica enrere, parlador i desitjós de ser escoltat».⁶ Justament, Josep Vallverdú va emfasitzar la

3. GAZIEL, *Quina mena de gent som. Quatre assaigs sobre Catalunya i els catalans (1938-1947)*. Introducció de Manuel Llanas. Barcelona: Pòrtic, 2009, p. 43.

4. Manuel LLANAS (ed.), *Gaziell i Josep M. Cruzet (i l'editorial Selecta)*. *Correspondència (1951-1964)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013, p. 320.

5. GAZIEL, *Castella endins*. Barcelona: Selecta, 1966, p. 13.

6. Maurici SERRAHIMA, *Dotze mestres*. Barcelona: Destino, 1972, p. 289.

capacitat conversadora d'en Gaziel, amb qui –segons reconeix– va mantenir una amistat sense esquerdes. «Gaziel era un conversador inabastable. Tant per la forma com pel fons. Tenia la història de les idees ben estudiada, a nivell mundial, i en aquest sentit era inequívocament cultural(lista)».⁷

En tot cas, i sense negar la tendència a la solitud i a la introspecció del nostre autor, Gaziel va ser una persona que cuidava les formes i que va mantenir moltes relacions, algunes com la que va sostenir amb Miquel Forteza es van iniciar a Madrid a la despesa on residien quan estudiaven i es va perllongar durant tota la vida. També és ben coneguda la seva primera fugida a París, amb dos companys de jove tot com van ser Francesc Masferrer i Ricard Permanyer, una expedició iniciàtica que va tenir lloc el juny de 1907, sense el permís familiar, de la qual va deixar constància a *Tots els camins duen a Roma*, el seu relat de formació escrit a imatge del *Meister* de Goethe.⁸ Endemés, a Madrid, Gaziel va freqüentar durant els seus anys d'aprenentatge, la tertúlia política que es «congregava a la Maison Dorée, un cafè modernista, obert de poc al carrer d'Alcalá, cantonada al de Cadaceros».⁹ En fi, Gaziel va conèixer i tractar molta gent, per bé que el nombre d'amics va ser reduït, però potent, tal com reconeix Lluís Esteva, que afirma que a Sant Feliu «tenia nombrosos amics», fins a l'extrem que va constituir una petita comunitat espiritual –a banda d'ells dos, d'en Gaziel i Lluís Esteva, cal esmentar Joan Torrent i Fàbregas– que va designar com els tres mosqueters.¹⁰

7. Josep VALLVERDÚ, «Gaziel, conversador», *Revista de Girona*, núm. 123, 1987, p. 55.

8. GAZIEL, *Tots els camins duen a Roma*. Barcelona: Editorial Aedos, 1958, p. 233-260.

9. GAZIEL, *Tots els camins duen a Roma*, op. cit., p. 298.

10. LLUÍS ESTEVA, «Gaziel a Sant Feliu», *Revista de Girona*, núm. 123, 1987, p. 50.

Tot i el seu tarannà obert i parlador, de conversa llarga com les que va mantenir amb Cambó, la marxa dels esdeveniments polítics i familiars van marcar el seu destí, més encara si es tracta d'una persona que, com ell, creia en el fat, en l'atzar, que influeix i determina el rumb de la vida. Certament que la seva visió de món ofereix un tret escèptic, fins i tot pessimista, tal com es palesa en la seva extensa correspondència. Així, en una carta dirigida a Josep Benet, responsable del pròleg a les seves *Obres Completes* a suggeriment del mateix Gaziel, per bé que mai es van tractar personalment sinó únicament de manera epistolar, datada el 13 de maig de 1963, manifestava que es trobava «allunyat de tothom i exiliat per força», alhora que reconeixia que s'havia «convertit en un vell solitari».¹¹

Hi ha, doncs, un trencament amb el món derivat dels fets de la Guerra Civil amb la seva sortida de Barcelona el 1936, el rebuig de l'Espanya nacional vers la seva persona, l'abandonament a la seva sort per part del propietari del diari pel qual havia treballat lleialment des de ben jove, i la destrucció de la seva biblioteca, que va considerar que havia estat saquejada per interessos particulars d'algú que es volia enriquir amb ella. Tal vegada, aquest estat d'ànim es va agreujar quan va haver de fugir de Bèlgica el 1940 per evitar l'urpa nazi que el va trepitjar en la seva accidentada fugida en cotxe cap a Hendaia, on va contemplar des del cantó de la frontera espanyola com s'hissava l'emblema del III Reich, que substituïa la seva estimada bandera francesa. A més, quan va tornar es va trobar que tenia pendent una causa militar, un estat d'ànim que va empitjorar amb la mort de la seva esposa Lluïsa el 1947, a qui va dedicar una elegia en què posa de manifest la seva visió de l'amor com

11. GAZIEL, *Obres Completes. Obra Catalana*. Pròleg de Josep Benet, edició de Tomàs Tebé. Barcelona: Editorial Selecta, 1970, p. 1709.

a fusió («ens havíem fos del tot l'un a l'altre») per bé que, mancat d'esperança religiosa, Gaziell sabia que el rencontre era impossible.

De la mateixa manera que Montaigne va partir per la pèrdua d'Étienne de La Boétie (1530-1563), el seu amic, Gaziell s'exclama per la mort de la seva esposa, perquè sense creure en el més enllà, «camino àvidament vers la impossibilitat de retrobar-te».¹² Aquest estat ànim va presidir els últims anys de vida, empitjorat pel suïcidi de l'editor Josep M. Cruzet el 1962, de manera que aquest conjunt de factors va comportar una posició de retraïment i tancament sobre si mateix en una mena d'exili interior, sense poder exercir el periodisme i allunyat de Catalunya. En darrer terme, Gaziell era conscient que havia viscut tot un seguit de fracassos, que era impossible restablir el diàleg amb els pensadors castellans, tal com va succeir entre 1870 i 1900, amb Juan Valera, Menéndez Pelayo, Clarín i altres intel·lectuals i que, al cap i a la fi, va generar la seva trilogia (*Castella endins*, *Portugal enfora*, *La Península inacabada*) que va tancar amb l'ideal de l'enteniment de la península Ibèrica.

A això es pot afegir el seu fracàs com a educador de masses, en el sentit que els seus articles a la premsa constituïen veritables lliçons que no van ser gaire escoltades, sobretot pels polítics de l'època. En alguns moments, especialment després dels fets del 6 d'octubre de 1934, va actuar com un veritable profeta bíblic que va advertir dels mals averanys que se cernien sobre Catalunya. D'inequívoca vocació burgesa i republicana, Gaziell va representar la veu d'una dreta culta i civilitzada, tolerant i liberal, que sovint va ser incompresa durant la Segona República i que, igualment, va ser perseguida pel franquisme. Una situació que, en el seu cas, es va agreujar amb el silenci que *La Vanguardia* i, per ex-

12. GAZIEL, *Obres Completes. Obra Catalana*, op. cit., p. 1557.

tensió, el *Diari de Barcelona* i la revista *Destino*, sempre a l'ombra de Carles Godó, van fer dels seus llibres, publicats el darrer tram de la seva vida, després de l'èxit esclatant de *Tots els camins duen a Roma* (1958).

Tinguem present que la seva obra posseeix una dimensió pedagògica, una herència probablement de la seva aspiració a ser un professor d'història de la filosofia, que entronca a més amb la seva adscripció noucentista. No debades, l'inici el 1906 del *Glossari* orsià va marcar una creuada educativa per tal de modernitzar el nostre país, de manera que l'empresa periodística d'en Gaziel es pot inscriure en la mateixa direcció. Així doncs, no és estrany que els seus articles tinguessin un punt d'acidesa en el sentit que, com Enric Juliana indica, «Gaziel renya», per puntualitzar tot seguit que «en els articles sempre trobarem una tensió entre l'imperi d'una idea superior i uns fets que no acaben d'anar pel camí recte, que es resisteixen a un equilibri just entre racionalitat i realitat; fets i mentalitats catalanes que fugen per carreteres secundàries: subjectivisme, fogots populars, forces mal calculades, milhomes, enlluernaments històrics, precipitacions».¹³

Així les coses, és també significatiu que la seva prosa adquirís –i aquí seguim Serrahima– un estil planer, «molt més pròxima en la intenció a la dels escriptors francesos del segle XVIII que els barroquismes artificiosos amb què Xènius els hauria volgut imitar».¹⁴ No debades, Gaziel tenia en molta estima el segle XVIII francès, «un dels més lluminosos i purs de l'esperit humà, sobretot pels seus cimals».¹⁵ Això ens porta a considerar que Gaziel coneixia, com no podia

13. GAZIEL, *Tot s'ha perdut. El catalanisme polític entre 1922 i 1934*. Pròleg d'Enric Juliana, edició Jordi Amat. Barcelona: RBA, 2013, p. 9.

14. Maurici SERRAHIMA, *Dotze mestres*, op. cit., p. 293.

15. GAZIEL, *Obres Completes. Obra Catalana*, op. cit., p. 1697.

ser d'una altra manera, els *Assaigs*, fins al punt de sintetitzar «Tot Montaigne en una dita seva», que correspon a un fragment de l'últim tram dels *Essais* (llibre III, capítol XIII), per bé que Gaziel la reproduïx en francès de l'època i nosaltres citem per la traducció catalana: «Saber gaudir lleialment del seu ésser és una absoluta perfecció, i com divina», o, si es vol expressar d'una altra manera potser més entenedora, és una absoluta perfecció, com si fos divina, saber gaudir lleialment de la pròpia existència.¹⁶ A continuació, Gaziel afegeix el següent comentari: «Tot l'humanisme de Montaigne, concentrat en aquesta fórmula, en contrast amb tota quimera mística, ascètica o ultrahumana. Aquesta és la “divina” *sagesse* que tant irritava el visionari Pascal».¹⁷

No acaba aquí la cosa, perquè lector dels *Assaigs* hem de suposar que Gaziel coneixia perfectament el capítol sobre l'amistat (llibre I, capítol XXVII) en què el Senyor de la muntanya passa revista a les diverses concepcions existents, després de referir-se a *La servitud voluntària* de La Boétie. És clar que Montaigne estava al cas de la classificació aristotèlica sobre l'amistat que distingeix entre amistat utilitària, que busca el profit; amistat plaent, que és la pròpia dels joves, i l'amistat vertadera, que seria la desinteressada que té per finalitat ella mateixa. De fet, i en relació amb la classificació aristotèlica d'amistat, Montaigne comenta el següent:

Perquè, en general, totes aquelles que forgen i nodreixen la voluptat o el profit, la necessitat pública o privada, són menys belles i generoses i molt menys amistats com més hi mesclen una altra causa, finalitat i fruit que l'amistat mateixa.

16. GAZIEL, *Obres Completes. Obra Catalana*, op. cit., p. 1514-1515; Michel de MONTAIGNE, *Assaigs*, llibre tercer, traducció de Vicent Alonso. Barcelona, Proa, 2008, p. 536.

17. GAZIEL, *Obres Completes. Obra Catalana*, op. cit., p. 1515.

I aquestes quatre espècies antigues: la natural, la social, l'hospitalària i la venèria, no són adequades ni particularment ni conjuntament.¹⁸

Com es pot veure, Montaigne es desmarca de l'amistat plaent per les dones, perquè el gaudi ho destrueix tot, atès que el seu fi és corporal i susceptible de ser saciat. Quant al matrimoni, Montaigne assenyala que és un contracte en què només l'entrada és lliure i que, a més, s'estableix amb vistes a altres fins. Pel que fa a Gaziel, i en el seu text sobre «La font de la sexualitat», indica que «el matrimoni és la solució més antiga i acreditada que s'ha trobat al problema de l'endegament d'aquesta força essencialment individual i temible».¹⁹ Per tant, l'amistat no es pot basar en el desig, l'atracció sexual o l'impuls eròtic, sinó que hi ha d'haver quelcom més profund, en el dedins de l'ésser humà. En la seva concepció antropològica, Gaziel ho deixa ben clar quan assenyala que la definició de l'ésser humà com a animal racional és justa però inexacta, de manera que cal alguna cosa, ço és, un element que es troba en el dedins, en l'interior dels homes. «El veritable cosmos, per a l'home, és el que ell porta a dins»²⁰, un dedins que és definit per la seva imaginació, en què rau la grandesa i la misèria humana.

Potser caldria recordar que l'amistat que Montaigne va establir amb La Boétie va ser breu –entre quatre i sis anys, segons indica el Senyor de la Muntanya en diferents llocs–, però molt intensa, fins a assolir una mena de comunió perfecta, que ha estat considerada com una «extrema amistat que li professava», segons reconeix Montaigne en la carta que va enviar al seu pare després de la mort del seu amic.

18. Michel de MONTAIGNE, *Assaigs*, llibre primer, traducció de Vicent Alonso, Barcelona, Proa, 2006, p. 307.

19. GAZIEL, *Obres Completes. Obra Catalana*, op. cit., p. 1506.

20. GAZIEL, *Obres Completes. Obra Catalana*, op. cit., p. 1512.

No debades, Jean-Luc Henning ha dedicat un llibre a aprofundir en l'amistat entre ambdós personatges, entre Montaigne i La Boétie que respon al títol *De l'amistat extrema*, tot aprofitant les paraules escrites per Montaigne al seu pare «referent a algunes particularitats que va remarcar en la malaltia i mort del difunt Senyor de la Boétie».²¹ Essent les coses així, Jean-Luc Henning indica que, si bé la relació entre Montaigne i La Boétie no es pot verificar, constitueix una comunió perfecta, fins al punt que «lo que era inefable o indecible no era solamente la calidad de su amistad, sino la naturaleza de esa amistad».²²

Amb tot, Montaigne quan es va referir a l'amistat en els *Assaigs* feia anys que La Boétie havia mort, i hem de suposar que tenia ben present la classificació aristotèlica, alhora que remarcava que l'amistat necessita la comunicació. En tot cas, Montaigne que va quedar captivat pel text *La servitud voluntària* que La Boétie va escriure quan era ben jove, deixa clar que és fàcil trobar persones convenients per a una relació superficial, però que les coses són diferents per a les connexions que afecten el dedins de les persones, tal com va succeir amb el vincle que va mantenir amb el seu amic íntim. «No deia malament: “si trobava”, perquè fàcilment es troben homes per a una unió superficial. Però en aquesta, en la qual es tracta del fons del seu cor, que no reserva res, cal certament que totes les energies siguin perfectament netes i perfectes».²³

Per la seva part, Gaziel –persona sociable però recelosa, sobretot després de 1936– va viure l'amistat d'una manera

21. LA BOÉTIE, *La servitud voluntària. La Carta sobre la mort de La Boétie i “L'amistat” de Michel de Montaigne*. Traducció i introducció de Jordi Bayod. Barcelona: Quaderns Crema, 2001, p. 140.

22. JEAN-LUC HENNING, *De la amistad extrema. Montaigne & La Boétie*. Barcelona: Ariel, 2016, p. 263.

23. MICHEL DE MONTAIGNE, *Assaigs*, llibre primer, traducció de Vicent Alonso. Barcelona: Proa, 2006, p. 319.

menys passional i més temperada que la que es va establir entre Montaigne i La Boétie, però coincideix que l'amistat és un bé escàs, i que el nom d'amic no es pot donar a qualsevol. De tal faisó que per Gaziel l'amistat tampoc es pot basar en l'eròtica i en la utilitat, tal com es desprèn de la carta que va enviar a Josep Pla el 29 de setembre de 1953, en què després d'afirmar que ambdós eren «racionalistes, realistes, liberals, tolerants, comprensius: enemics instintius de totes les nigromàncies que enterboleixen l'esperit dels homes i enfosqueixen el món» afegeix que «mai no hem explotat els ideals que hem servit, per treure'n profit personal, sinó més aviat al contrari: sovint, el nostre desinterès i la nostra fidelitat ens han estat perjudicials».²⁴

Queda clar, doncs, que Gaziel no es va moure per interessos particulars que donen sentit a l'amistat utilitària, puix el fonament de l'amistat veritable cal cercar-lo en quelcom espiritual que aquí no vol dir transcendent en el sentit religiós, perquè sempre ens movem en un pla intramundà. De la mateixa manera que existeixen les viles espirituals, també les amistats poden ser d'aquest carís. En efecte, si una vila espiritual és un «racó de món on l'esperit floreix en pau, dolçament, sense angúnies ni presses, com una font rajant a l'ombra d'un recer amagat»²⁵, quelcom similar podem dir de l'amistat que es forja gradualment fins a esdevenir una comunitat que entrellaça un petit grup de persones, tal com va succeir amb el triangle entre Gaziel, Pla i Cruzet, i en què la presència de Miquel Forteza roman en un pla més llunyà, però nogensmenys espiritual. Tot amb tot, aquella comunitat espiritual s'estén, igualment cap al passat, amb

24. GAZIEL-Josep PLA, *Estimat amic. Epistolari 1941-1964 i textos complementaris*. Edició a cura de Manuel Llanas. Barcelona: Destino, 2018, p. 87.

25. GAZIEL, *Obres Completes. Obra Catalana*, op. cit., p. 1537.

noms com Maragall i Narcís Oller, alhora que es dona en algun coetani com Joan Oller i Rabassa i, si es vol, es projecta vers el futur, atès el sentit pedagògic que ofereix –vista en conjunt– tota l’obra de Gaziell.

En aquest punt, sembla avinent destacar un cas d’amistat que dona el sentit del que Gaziell entenia per aquest concepte. Ens referim a la proximitat que va mantenir amb el pintor Joaquim Sunyer (1874-1956), segons expressa en el text «El secret d’una migració misteriosa», que s’ha inclòs en el llibre *Quina mena de gent som*. En aquest escrit, a banda d’evocar la vida del pintor nascut a Sitges però que va passar molt temps a París, revisa la naturalesa de la seva pintura, que va ser descoberta per Joan Maragall i que Gaziell va haver d’estudiar per un pròleg d’un llibre que s’havia de publicar a l’Argentina però que, finalment, no va veure la llum. A banda d’assenyalar que la pintura de Sunyer no es correspon amb la tradició pictòrica espanyola amb el seu misticisme, sinó més aviat amb la que procedeix d’enllà del Pirineu, apunta que l’espiritualitat de la capital francesa és «la més alada i fina que el món ha conegut després d’Atenes, Roma i Florència».²⁶ Així, l’art de Sunyer sorgeix de l’encontre entre la seva experiència a París i «la redescoberta de la terra pairal, després de tan llarga absència»²⁷, fins a esdevenir un art «substancial de Catalunya».²⁸

En darrer terme, l’amistat amb Sunyer constitueix una oportunitat per destacar que en el vincle amical es percep alguna cosa més que allò afectiu, perquè en la relació personal quan és autèntica batega un rerefons espiritual que

26. GAZIEL, *Quina mena de gent som. Quatre assaigs sobre Catalunya i els catalans (1938-1947)*, op. cit., p. 175.

27. GAZIEL, *Quina mena de gent som. Quatre assaigs sobre Catalunya i els catalans (1938-1947)*, op. cit., p. 177.

28. GAZIEL, *Quina mena de gent som. Quatre assaigs sobre Catalunya i els catalans (1938-1947)*, op. cit., p. 186.

els escriptors i els artistes expressen a través de les seves obres fins al punt de donar forma a una comunitat espiritual que, a més, troba a casa nostra un lloc idoni per fomentar-la, atès que a Catalunya «passi el que passi al món, s'ha viscut, es viu i es viurà tan rebé, com en una de les contrades més admirables de la Mediterrània –que (com tothom sap de sobres) és el racó més admirable del món».²⁹ A dir veritat, l'exemple de Montaigne –tancat en la seva torre pairal envoltat de llibres i sentències– sempre va acompanyar-lo, com va recordar en una carta dirigida a Joan Fuster el 20 de setembre de 1962, dos anys abans del seu traspàs. «Com ell, [és a dir, Montaigne] enmig dels seus llibres i les seves lectures, en la quietud de la torre pairal, jo provo de dir, entre el tràfec i el soroll dels viatges, i com aquell qui res, una pila de coses que per mi són veritats essencials, i que pel tarannà d'aquest país són o semblen enormitats des-acostumades».³⁰ En fi, l'amistat per Gaziel esdevé quelcom espiritual, molt similar al magisteri rebut, quan reconeix en una carta Jaume Agelet, datada el 15 de novembre de 1956, que per ell «Maragall i Sunyer foren, espiritualment, com germans bessons».³¹

D'acord amb aquest enfocament, l'amistat per Gaziel s'entén com una confluència d'afinitats, per la qual cosa els amics es converteixen en esperits bessons, amb l'afegit d'una dimensió fraternal que ultrapassa els llandars utilitari i plaent dels primers dos tipus d'amistat aristotèlica, en una línia que recorda el posicionament de Montaigne. De fet, afinitats i esperits bessons són dos aspectes que Manuel Llanas destaca en la presentació de l'epistolari que,

29. GAZIEL, *Quina mena de gent som. Quatre assaigs sobre Catalunya i els catalans (1938-1947)*, op. cit., p. 188.

30. GAZIEL, *Obres Completes. Obra Catalana*, op. cit., p. 1742.

31. GAZIEL, *Obres Completes. Obra Catalana*, op. cit., p. 1699.

sota el títol d'*Estimat amic*, recull la correspondència entre Gaziel i Josep Pla.³² Per consegüent, la torre pairal de Montaigne en el cas de Gaziel es va traslladar a Sant Feliu de Guíxols, on va trobar la calma per portar a terme la seva darrera obra intel·lectual, ara en català, que li va permetre conrear l'amistat, ja fos a través de trobades personals o bé per mitjà de la seva extensa correspondència. No obstant, el tracte amb Gaziel no devia ser fàcil, tal com es desprèn de l'intercanvi de cartes amb l'editor Josep M. Cruzet, a qui sotmet a un veritable bombardeig de peticions i, fins i tot, exigències. Però enllà d'aquesta casuística, el cert és que Gaziel buscava en l'amistat una comunicació espiritual i fraternal, que feia caminar dues consciències en un mateix sentit, alhora que aspirava a mantenir viva la flama de la tradició humanista, en què ell es va formar durant els anys d'aprenentatge. No per atzar, Pla va reconèixer que Gaziel va ser un «clàssic autèntic de fets, de realitats».³³

Val a dir que Gaziel era conscient que el nostre país escriu sovint una història dissortada, i així arriba a l'extrem d'expulsar els seus millors esperits. En efecte, considerava que Catalunya devorava els seus homes –Pijoan, d'Ors, Carner, Cambó–, com va escriure en un article publicat el 1923, i així ell mateix devia pensar que també havia estat fagocitat per un país com el nostre.³⁴ Ara bé, també es pot dir que després del seu retorn a Catalunya, Gaziel va trobar com Epicur el seu jardí al costat del mar, al seu Sant Feliu de la Costa Brava, on va visitar en diferents ocasions el cementiri d'aquella vil·la que descriu com un jardí melangiós,

32. GAZIEL-Josep PLA, *Estimat amic. Epistolari 1941-1964 i textos complementaris*, op. cit., p. 32-33.

33. GAZIEL-Josep PLA, *Estimat amic. Epistolari 1941-1964 i textos complementaris*, op. cit., p. 254.

34. GAZIEL, *Tot s'ha perdut. El catalanisme polític entre 1922 i 1934*, op. cit., p. 47-50.

amb el rerefons de la Mediterrània, que és vista com una conca espiritual. A partir d'aquell moment, fa la impressió que Gaziell va recuperar les coneixences guixolenques, i a l'ensem hi va haver trobades promogudes per diverses persones interessades a polsar la realitat cultural del país, com l'industrial del sector de la perfumeria Joan B. Cendrós, mecenes i promotor de l'Òmnium Cultural.³⁵ A títol de simple mostra, podem destacar que Gaziell va fer d'intermediari per tal que Cendrós conegués Josep Pla, que Gaziell també va qualificar de solitari. Es van trobar el diumenge 16 d'octubre de 1960, una reunió que considera memorable, com el dinar que va tenir lloc a Can Reig, a Palafrugell. «Vaig tenir la sort que Pla i Cendrós s'agradessin tot seguit... Com més s'inflava la cosa, més enormitats d'aquelles que el gran Pla engega de sobretaula, tot parlant fins a esdevenir ronc, enlluernaven Cendrós i encenien el seu ingenu i fervent patriotisme».³⁶

Al seu torn, i a través del correu epistolar, Gaziell va procurar cultivar l'amistat per tal de bastir una comunitat espiritual que l'acompanyés i fes més suportable una vida a les envistes de la mort, amb la qual va dialogar a través de l'assossec del cementiri guixolenc, on abunden els símbols maçònics en el sector lliure, i sense cap mena d'esperança escatològica en el més enllà. I no només això, perquè a banda de no tenir cap mena de fe metafísica, tampoc confiava en la millora de la humanitat, tal com va manifestar manta vegades, aclaparat a més pel suport dels americans a la dictadura de Franco i el paper galdós de l'Església. En efecte, en carta dirigida a Jaume Agelet –amb qui va man-

35. Genís SINCA, *El cavaller Floïd. Biografia de Joan B. Cendrós*. Barcelona: Proa, 2016, p. 362.

36. Manuel LLANAS (ed.), *Gaziell i Josep M. Cruzet (i l'editorial Selecta). Correspondència (1951-1964)*, op. cit., p. 361.

tenir una llarga amistat, canalitzada a través d'un extens epistolari— reconeix el 4 d'agost de 1951 que «he arribat al convenciment que la Humanitat no té cura»³⁷, una convicció que pocs mesos després també va fer avinent a Joan Oller i Rabassa, en missiva de data 27 de desembre de 1951, en afirmar que «la Humanitat no té remei», per constatar a continuació que «per això fracassen i fracassaran sempre, en el dolor i la sang, totes les temptatives, fins les més generoses, de redempció col·lectiva».³⁸

Tal com hem assenyalat, Sant Feliu va esdevenir una mena de jardí, d'illa on va retrobar la pau i serenor pel seu treball intel·lectual que havia reprès en llengua catalana. Així, el 4 de juliol de 1961 escrivia a Josep M. Cruzet el següent: «Aquí soc feliç: treball i no veig gairebé ningú»³⁹. Pocs mesos abans, el 3 de novembre de 1959, s'havia dirigit a Miquel Forteza en el mateix sentit, tot reconeixent que es trobava ben «rebé en aquest racó de món!».⁴⁰ D'aquí la importància de les seves relacions amb l'editor Josep M. Cruzet i Josep Pla, i així en una carta datada a Sant Feliu de Guíxols el 3 de setembre de 1959, quan encara residia a Madrid, proposa mantenir una mena de triangle amical que esdevingui alguna cosa més que una simple relació cordial: «D'una comunitat espiritual i una franca amistat entre nosaltres,estic segur que en pot sortir, si ens donen un xic de temps, més d'una cosa bona».⁴¹

37. GAZIEL, *Obres Completes. Obra Catalana*, op. cit., p. 1697.

38. GAZIEL, *Obres Completes. Obra Catalana*, op. cit., p. 1755.

39. Manuel LLANAS (ed.), *Gaziel i Josep M. Cruzet (i l'editorial Selecta). Correspondència (1951-1964)*, op. cit., p. 366.

40. Maria Antònia SEGURA BONNIN i Albert BONNIN FIOLE (Ed.), *Agustí Calvet «Gaziel» i Miquel Forteza i Pinya. Epistolari (1909-1963)*. Palma: Lleonard Muntaner, editor, 2014, p. 233.

41. Manuel LLANAS (ed.), *Gaziel i Josep M. Cruzet (i l'editorial Selecta). Correspondència (1951-1964)*, op. cit., p. 245.

Com és lògic, consideració a part mereix la relació amical de Gaziell amb Josep Pla, més encara si tenim en compte que Xammar i Pla van atacar-lo en la seva joventut per escriure en un diari en castellà, fins al punt que empraven l'expressió «Godó-Gaziell» per desqualificar-lo quan s'hi referien.⁴² En tot cas, el cert és que Pla va intentar refer ponts i així reconeixia en una carta enviada des de Londres i dirigida al seu germà Pere que «l'he atacat massa», de manera que va intentar buscar una via a través de la qual Gaziell parlés bé a *La Vanguardia* del seu llibre *la Llanterna màgica* (1926) perquè «en faria un gran reclam digué el que digué». ⁴³ Finalment, les relacions entre Gaziell i Pla es van restablir i així Manuel Llanas ha tingut cura de la correspondència entre ambdós personatges, en un epistolari que inclou la carta que Gaziell va trametre a Pla el 4 d'abril de 1960, en què el nostre autor palesa les afinitats existents entre ambdós interlocutors que, a més a més, van patir per ser homes lliures d'esperit i sense compromís.⁴⁴ Un xic abans, Gaziell va remetre una missiva a Josep M. Cruzet el 28 d'octubre de 1959, en què va deixar constància de la seva admiració per Josep Pla: «És cert que l'amic Pla es mostra amb mi d'una atenció i una bondat exemplars, que no sé pas com agrair-les; però també ho és que jo l'estimo i admiro com es mereix, i no des d'ara, sinó ja fa molts anys. És un dels homes més bons que tenim, i per mi, el primer escriptor català contemporani, de molt tros endavant de tots els altres».⁴⁵

42. Eugeni XAMMAR, *Cartes a Josep Pla i altres cartes i documents*. Edició a cura de Xavier Pla. Barcelona: Quaderns Crema, 2000.

43. Josep PLA, *Cartes a Pere*. Edició de Xavier Pla. Barcelona: Destino, 1996, p. 120.

44. GAZIEL-Josep PLA, *Estimat amic. Epistolari 1941-1964 i textos complementaris*, op. cit., p. 109-111.

45. Manuel LLANAS (ed.), *Gaziell i Josep M. Cruzet (i l'editorial Selecta). Correspondència (1951-1964)*, op. cit., p. 279.

Ara bé, aquesta opinió contrasta amb la que Lluís-Anton Baulenas emet en el pròleg a *Sant Feliu de la Costa Brava* en què assenyala que mentre Gaziell feia tot el possible per mantenir el contacte amb Pla, aquest intentava escapollir-se sempre que podia. «Que diferent de quan Calvet tenia sota les seves ordres un joveníssim Pla al diari *La Veu de Catalunya!* Ara havia d'anar-li darrere perquè es dignés a convidar-lo a dinar amb companyia d'altres amics».⁴⁶

No obstant, el cert és que Josep Pla va insistir en diferents moments, entre 1948 i 1952, davant Josep M. Cruzet per tal que Gaziell s'integrés al fons editorial de Selecta. Segons sembla, cap al 1952 Gaziell ja s'ha entrevistat amb Josep M. Cruzet, per bé que les relacions no devien ser fàcils inicialment, si fem cas al que diu Cruzet a Pla en una carta de 16 de febrer de 1953. «Amb en Gaziell costa d'entendre-s'hi, però ja és segura la publicació d'un volum seu a la "Selecta"...».⁴⁷ Vist des d'aquest prisma, i encara que pugui semblar que Gaziell va al darrere de Josep Pla, de cara als nostres interessos el que interessa és remarcar la idea d'amistat que el guixolenc va afaïçonar després d'una llarga vida que el va abocar a un mena de pessimisme que, probablement, va créixer quan es va adonar que la solució ibèrica que ell propugnava amb la seva trilogia (*Castella endins, Portugal enfora, La península inacabada*) tampoc tenia el ressò que esperava. Desil·lusionat de tot, Gaziell va veure en l'amistat, entesa com a comunitat espiritual, un refugi per a les seves penes i afliccions. Si la seva vida va ser un calvari, l'amistat va esdevenir un dels pocs recursos que va emprar per intercanviar les seves idees i pensaments, tot fornint una

46. GAZIEL, *Sant Feliu de la Costa Brava*. Edició i pròleg de Lluís-Anton Baulenas. Girona: Col·lecció Josep Pla, 2020, p. 11.

47. JOSEP PLA-JOSEP M. CRUZET, *Amb les pedres disperses. Cartes 1946-1962*. Edició i pròleg de Maria Josepa Gallofré Virgili. Barcelona: Destino, 2003, p. 352.

petita comunitat espiritual en què Miquel Forteza va ocupar un lloc de relleu. D'aquesta manera, Gaziel va ser fidel al seu amic de joventut, alhora que el seu amplíssim epistolari dona compte i raó del teixit de relacions que va bastir, algunes de les quals van formar part d'aquella comunitat espiritual que va anar fornint no sense reserves i precaucions.

Fet i debatut, tot indica que Gaziel no va ser una persona de tracte fàcil, però alhora tot apunta que va ser lleial als seus amics, pocs en nombre, però molt intensa en profunditat, és a dir, d'alt voltatge intel·lectual i, si es vol, espiritual. I si les cartes de Stefan Zweig posen en evidència la xarxa d'amistats i corresponents, entre els quals destaca Joseph Roth, també Gaziel va conrear el gènere epistolar per tal d'afaiçonar una petita comunitat espiritual, d'homes lliures i tolerants, inspirada en la tradició cultural francesa (Montaigne i Voltaire), amb el rerefons llunyà d'Epicur, a fi de sobreviure després del fracàs personal per assolir una Catalunya moderna, incardinada en el conjunt dels pobles ibèrics. Quan tot s'havia perdut, i decebut de quasi bé tot-hom, només restava la possibilitat d'una minúscula comunitat espiritual, última baula d'una vida que, com la de Gaziel, es va escriure solitàriament al dictat del destí.